

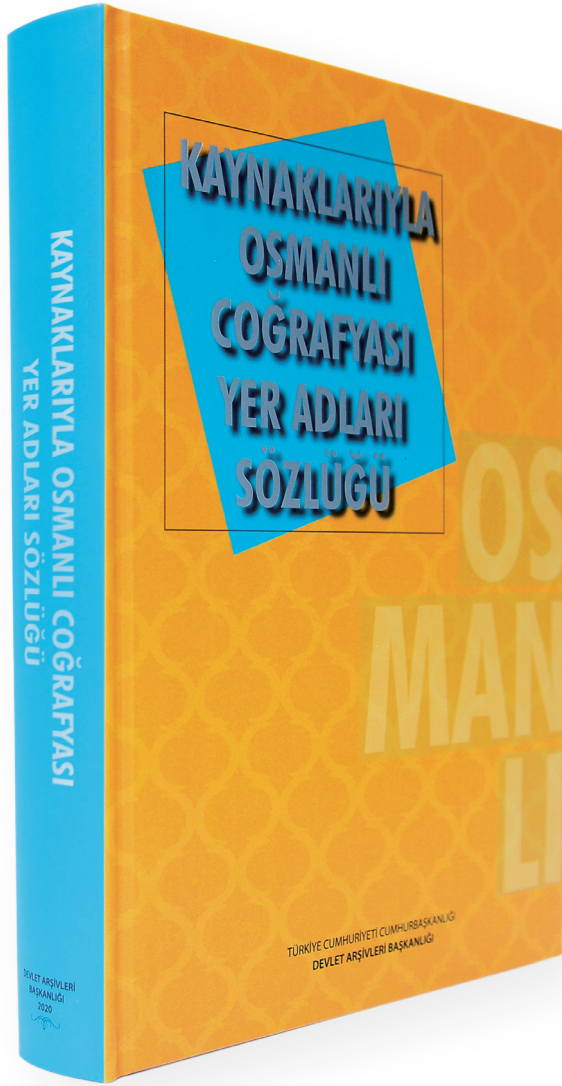
Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü

Ottoman Geography Glossary of Place Names with Sources

İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, yayın no: 8, 2020 s. 904 (29 harita ile birlikte).

ISBN: 978-605-68926-4-6

YILMAZ KURT*

TÜRKİYE Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyetimizin 100. yılına yaklaşırken, Cumhuriyet Türkiyesi'ne çok değerli hizmetlerde bulundu. Yayımlamış olduğu *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü* sadece bir sözlük değil hem tarihçiler, hem coğrafyacılar için önemli bir başucu kitabıdır.

Yer adlarının bütün dünyada ne kadar önemli olduğu adbilimcilerimizin yapmış olduğu uluslararası sempozyum ve kongreler sayesinde daha iyi anlaşılmaktadır. Doğu Türkistan'dan Adriyatik kıyılarına; Sibiryaya bozkırlarından Afrika çölllerine kadar büyük bir coğrafyada yaşamakta olan Türk milleti için yer adlarının önemi diğer milletlere göre çok daha fazladır.

Osmanlı döneminde Şemseddin Sami, *Kāmûsü'l-a'lâm*'ı yazıncaya

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.
E.mail: yilmazkurt2002@yahoo.com, ORCID

kadar doğru dürüst bir yer adları sözlüğümüz yoktu. Cumhuriyet döneminde Nuri Akbayar'ın *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü* ve Tahir Sezer'in *Osmanlı Yer Adları* isimli eserleri önemli bir boşluğu doldurdu. 1980-2010 yılları arasında şehir tarihi çalışmalarının artması bu tür sözlüklere olan ihtiyacı iyice gözler önüne serdi. Tuncer Baykara ve Fahameddin Başar tarafından gerçekleştirilen Osmanlı idarî taksimatı ile ilgili çalışmalarda belgelerde geçen bazı sancak isimlerini bile okumakta zorluklar yaşandı. Ancak bütün bu zorluklar, arşiv belgelerine dayalı olarak hazırlanacak olan yer adları sözlükleri için iyi bir altyapı hazırlamış oldu. Nejat Göyünç'ün *Mardin Sancağı*; Ömer Lütfi Barkan ve Enver Meriçli tarafından hazırlanan *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri* yer adları sözlüklerine öncülük eden kitaplardır. Daha sonra Bahadddin Yediyıldız, İsmet Miroğlu, Dünder Aydın, Mehmet Ali Ünal, Mustafa Çetin Varlık, Turan Gökçe, Refet Yinanç, Mesut Elibüyük ve diğer akademisyenler tarafından hazırlanan şehir tarihi çalışmaları adbilimin gelişmesine destek sağladılar.

Osmanlı coğrafyasının 3 kıtaya yayılmış olması, birçok dil ve medeniyeti bünyesinde toplaması, yer adlarının şekillenmesinde bir imparatorluk izdüşümü oluşturdu. İmparatorluk coğrafyasında bugün 40 ayrı devlet yaşıyor ve onlarca farklı dil konuşuluyor. Bu yüzden yer adlarının eyalet-sancak bazında bile doğru okunması, doğru yazılması öyle anlaşılıyor ki Osmanlı ilyazıcıları (tahrir emînleri) için bile kolay bir iş değildi. Tameşvar sancağının adı bazı yayınlarda Tımışvar veya Timişvar olarak geçer. Bugünkü Zara ilçesinin eski adı Geldiklan, Keldiklen, Kendigelen olarak okunabilmiştir. Maraş'ın Andırın ilçesi Arap harflerinin de azizliği ile Enderun olarak okunabilmiştir. Kızıuca, Ballıbadra, Şementurna gibi yeradları da aynı kaderi paylaşabilmiştir. Köy ve mahalle adları ise çok daha çetrefilli olduğu için gelecek nesillere görev olarak bırakılmış gibidir.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü, Devlet Arşivleri Başkanı Prof. Dr. Uğur Ünal'ın Proje Yöneticiliğinde hazırlandı. Doç. Dr. Muhammet Ahmet Tokdemir, Cevat Ekici ve Ahmet Özkılınç proje yardımcılığı görevini üstlendiler.

Eseri ete kemiğe büründüren ekip ise Devlet Arşivleri'nin değerli uzmanları Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Yılmaz Karaca, Numan Yekeler, Ahmet Özkılınç ve Vahdettin Atik olmuştur. Kitabın sonuna konulan 29 renkli haritada yine Ahmet Özkılınç'ın emeği bulunmaktadır.

Kitap, Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın oldukça teknik bilgiler içeren bir tanıtım yazısı ve Uğur Ünal'ın kapsamlı bir Önsöz'ü ile başlıyor.

Giriş kısmında Osmanlı'nın geniş coğrafyasında yaşayan farklı dillerin ve kültürlerin yer adlarına yansımalarından doğan güçlükler dile getirilmiştir. Daha sonra kitabın kaynakları tanıtılmış ardından da eyalet, vilayet, kaptanlık, sancak, mutasarrıflık, hükûmet gibi deyim ve terimler açıklanmıştır.

Giriş bölümünde üçüncü olarak XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı eyaletleri ve bu eyaletlere bağlı olan sancaklar yine arşivden alınan belge ve bilgiler ışığında alfabetik olarak verilmiştir.

Giriş kısmında son olarak kitabın yayını sırasında takip edilen usuller ele alınmıştır. Yer adlarının farklı dönemlerde aldıkları adların takibi başlı başına bir meseledir. Birleşik adların ne şekilde gösterileceği gibi konular doğrusu bugün

bile tam olarak kesin bir karara bağlayamadığımız çoğu zaman istisnalara boğmak zorunda kaldığımız konulardır. Buna bir de Osmanlı kâtiplerinin farklı ülkelerde bölgenin diline tam olarak hâkim olamayışları sebebiyle yapmış oldukları yanlışlıkları ekleyecek olursak meselenin zorlukları daha iyi anlaşılabilir.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü, 3 esas bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Türkçe Alfabetik Dizin'de “Abağa bk. Abagay – اباغای , Van 1., (Türkiye)” şeklinde bir sıra izlenerek yer adı açıklanmıştır. Burada yer adının hangi kaynaktan alındığı ve hangi tarihte kullanıldığı belirtilmemiştir. Ancak liva, kaza veya nahiye olduğu açıklanmıştır. Bazı yerlerin nerede bulunduğu dair ek açıklamalar da yapılmıştır.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü'nün ikinci ana bölümü Osmanlıca Alfabetik Dizin olup Arap alfabesine göre dizilmiş ve haliyle kitabın sonunda sağdan sola doğru yer almıştır. Burada yer adlarının Arap harfleriyle farklı yazılışlarına da yer verilmiştir. Bu bölümü Arap harflerine göre düzenlenmiş bir dizin olarak görebiliriz.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü'nün üçüncü bölümü ise kitabın arkasına konulan renkli 29 adet Osmanlı haritasından oluşmaktadır. Haritalar oldukça açık ve anlaşılır basılmıştır. Bazı eyaletler daha önceki Devlet Arşivleri yayınlarında yer aldığı için bu 29 harita içerisinde yer almadığı belirtilmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki Devlet Arşivleri Başkanlığı yapmış olduğu çok daha kapsamlı bir çalışmanın ana çıktılarını kitap hâline getirmiş, -belgenin künyesini vermeye kitabın hacmini daha fazla artırmamak gerekçesi ile- burada yer vermemiştir.

Eski ve yeni harflerle ayrı ayrı verilen yaklaşık 15.000 yer adının derlenmesi büyük bir emek ve alın teri gerektirmiştir. Böylesine dev bir eserde bazı eksikliklerin ve hataların bulunması kaçınılmazdır. Farklı bir ekip tarafından yaptırılacak çapraz bir sorgulama, kitabın kendi içerisinde oluşan yanlışlıkları ortaya çıkarabilecektir. Adana'nın Bulgarlı nahiyesinin haritada Bulgurlu olarak yer alması ve dizinde buna yer verilmeyişi sadece bir örnektir.

Kitabın dijital ortamda hazırlanmış olması, 2. baskının daha da kusursuz olması için büyük bir kolaylıktır. Kitapta da belirtildiği gibi bu dev eser her baskısında daha da genişleyecek ve okuyucular için yıllarca başvuru kitabı olarak kullanılacaktır. Yapılacak 2. baskı sırasında yayımlanmış olan şehir tarihi kitaplarından da yararlanılması yerinde olacaktır.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü okuyucuya sunulurken kitabın arka iç kapağına ilave edilen DVD'de bulunan ve kurumun web adresinden indirilebilir durumda olan arama yapılabilir PDF nüshası kitabın kullanımını son derece kolaylaştırmıştır. Bundan da önemlisi filemaker veritabanı ortamında program datasının sunulması, yer isimleri okumalarını kolaylaştırma ve birliği sağlama imkânı vermiştir. Bir yer isminde okunabilen harfler arama kısmına yazılıp da okunamayan kısımlar * ile tamamlanarak kitabın tüm datası içinden okunabilen harfleri içeren yer isimleri listelenebilmektedir. Misal olarak Balyabadra kelimesinde okunabilen harflerle Ba*y*b**ra yazımı ile arama yapıldığında bu kelimenin alternatiflerinin sıralanması, bunların kaza, sancak ve eyalet olarak bağlı bulunduğu

yerlerin birlikte sıralanması bize önemli bir imkân sunmaktadır. Ayrıca eyalet, sancak ve kaza olarak döküm alınabilmesi şehir çalışmalarında büyük bir kolaylığı beraberinde getirmektedir.

Dileğimiz bu değerli eserin ardından aynı ekibin Osmanlı köy ve mezralarını içerisine alan dev bir esere imza atmasıdır. Aynı çalışmanın biraz farklı bir ölçekte mahalle adları için yapılması da Türk Kültür Tarihi için büyük bir hizmet olacaktır. Devlet Arşivleri Başkanlığının bu işleri başarı ile yapabilecek bilgi birikimine, teknik donanımına ve yetişmiş insan gücüne sahip olduğunu yakından biliyoruz.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü'nün gün ışığına çıkmasını sağlayan bütün yöneticileri, kitabı hazırlayan uzmanları tebrik eder, kitabın bilim dünyasına hayırlı olmasını dilerim.